Büyük mütefekkir ve devlet adamı Ordinaryüs Profesör Şemseddin Günaltay 19 Ekim 1961 günü vefat etti. İstanbul Üniversitesinde senelerce öğretim üyesi sıfatıyla çalışarak binlerce talebe yetiştiren, bütün tarihçilerin ya doğrudan doğruya veya neşriyatı vasıtasıyla hocası olan bu faziletli âlimin kaybı Türklük âleminde ve hassaten üniversite çevrelerinde derin bir üzüntü ile karşılandı. Geniş ölçüdeki neşriyat ile memleket irfanına hizmet ettiğini, içtimaî ve siyasî dertlerimizle yakından alâkadar olduğunu, seksen yıllık ömrünü son nefesine kadar memleket mes'elelerine vakfettiğini bildiğimiz Şemseddin Günaltay'ı şükran ile anmak borcumuzdur. Onun hayatı, gerek siyasi ve gerek ilmî faaliyetleri etraflı bir surette tetkik edildiği zaman, yaptığı hizmetlerin önemi ve yarım asırlık tarihimizdeki mevkii daha iyi anlaşılacak ve bu örnek hayat, gelecek nesiller için birer ders mahiyetini taşıyacaktır. Rahmetli üstadın hatırasını taziz için, Profesör M. Tayyib Gökbilgin'in (6 Kasım 1961 tarihli) Vatan gazetesinde neşrettiği Şemseddin Günaltay başlığını taşıyan yazısını aynen naklediyoruz:

"Tam kırk üç sene evvel Kasım ayının başlarında idi. Mondros mütarekesi aktedilmiş, harp kabinesi düşmüş, evvelâ İzzet, Tevfik Paşa kabineleri kurulmuş, Mebusan Meclisi eski hükümet adamlarının âlî divana sevki meselesini müzakere ediyordu. Bu maksatla kurulan hususî encümende -ki buna beşinci şube denilmişti- sorguya çekilmeleri kararlaştırılan Said Halim Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Cavid Bey vesaire gibi harbin sorumluluğunu yüklenmiş kimselerin sorguları sırasında, onlara sual soran, bu fecî âkıbetin hesabını isteyenler arasında genç, enerjik ve hamiyetli bir milletvekili üye dikkati çekiyordu; Ertuğrul mebusu Şemseddin Bey.

Günaltay'ın ilim ve fikir hayatı ile birlikte, hemen hemen aynı zamanda, siyasî faaliyeti de başlamıştı denilebilir. 1915 de İttihat ve Terakki partisinden bir mebus sıfatiyle Meclise girdiği vakit henüz otuz iki yaşında bir gençti, ilmî fikrî hayatının verimli çağına daha ulaşamamıştı. Gerçi ikinci meşrutiyet devrinin türkleşmek-islâmlaşmak, muasırlaşmak (batılı olmak) parolaları ile umumî efkâr önünde söz ve tartışma konusu edilen fikir cereyanlarına o da karışmış, dinî mecmualardaki neşriyatı ile bir İslâmcı olarak tanınmıştı. Ancak Batı kültürü ile temasından kazandığı tenkid ruhu ile hareket etmekte, koyu şeriatçılardan ve müteassıp dindarlardan kolaylıkla ayrılarak bu istikamette mümtaz bir yer almakta idi. Şemseddin Günaltay'ın Zulmetten nura, Hurafattan hakikata adlı eserleri bu düşünüş ve davranışını açıklamakta, İslâmiyetin terakkiye mani olmadığı gerçeğini nasıl savunduğunu ortaya koymaktadırlar.

Şemseddin Bey, dinde aydınlığı ve hurafelerden, taassuptan kurtulmuş saf ve temiz bir müslümanlığın cemiyet hayatında yerleşmesini isterken, diğer yandan da, milletin artık cihadı ekbere başlaması yâni yeni hayatta daima yükselmek, tarihin bize tayin ettiği şerefli mevkii alabilmek için, bilimsel, sosyal, ekonomik ve teknik zaferi temin edecek vasıtaları bulması lüzumunu ve zaruretini ileri sürüyordu.

Günaltay, İstiklâl Savaşından ve zaferden sonra diyordu ki:

"Yeni Türkiye'nin müstakbel yükselmesi için en büyük tehlike, milletin rehberlerine karşı beslenmesi zarurî olan samimî itimadın sarsılmamasıdır. Bir çok zararlı telkinlerin gittikçe derinleşmek üzere halk ile rehberleri arasında bir uçurum açılırsa, ihtiraslı vatansızların, fırsat düşkünü düşmanların akıl ve hayale gelmez entrikaları baş gösterecek, iç tefrikalar elde edilen bütün kazançları yok edecektir. Türk'ü hiç bir şey yıldırmaz, fakat tefrika öldürür. Türk'ün en korkunç düşmanı tefrikadır. Türk'ün tarihi, tefrikanın daima izmihlâl ile neticelenmiş olduğunu göstermektedir."

İşte bu düşünceler, Günaltay'a, Türkün tarihini tanıtmaya, millî ruhunu tahlile, millî karakterini tayin etmeğe sevk etmiş, Maziden atiye adlı kitabını bu gayeyi temine yönelmiş bir kalem tecrübesi saymıştır. Ona göre, cumhuriyetin ilânı sıralarında, bir tarihî devir kapanarak yeni bir tarihî devir

başlamıştır ve bu sırada, yeni Türkiye'nin nasıl temeller üzerine kurulması lâzım geldiğini anlayabilmek için, Türk'ün millî ruh ve karakterini, yeni ihtiyaçlarını araştırmaya kat'î bir ihtiyaç vardı.

Şemseddin Günaltay, bu türkçü vasfı ile Türk tarihi üzerindeki tetkik ve tetebbularını derinleştirmekte ve genişletmekte idi. Mütareke devrinden beri İstanbul Darülfununda tedris ettiği Türk tarihini, Türk medeniyet tarihini ilmî ve metodlu yollardan araştırmaya devam etmekte, bir kısım Batı ilim muhitlerinde son yüz yılların kin ve garaz hisleri ile beslenmiş sabit fikirlerini çürütmekte büyük bir başarı gösteriyordu. Bu maksatla, birinci Türk tarih kongresi Ankara'da toplandığı zaman, o "İslam medeniyetinde Türklerin mevkii" konusunda bir tebliğ yaptı ve bunda Türk zekâ ve irfanının İslâm medeniyetinde ne derece âmil olduğu keyfiyetini tayine çalıştı.

Atatürk'ün yeni ve yüksek bir ruh ve düşünüş ile Türk Tarih Kurumunu tesis ettiği ve millî tarih meselesini, bunun tahlil ve tenkidini, toplum hayatımıza hâkim olmasını istediği bir sırada, Şemseddin Günaltay, ilmî otoritesi ile bu tezi ele alıyor. İslâm medeniyetinin hakiki âmil ve müessirlerini tayin etmenin ilmî bir vazife olduğunu, aynı zamanda, bazı garplı tarihçileri de işhat ederek, "Eğer Türkler islâm camiasına girmemiş olsalardı, islâm medeniyeti vücut bulmaz, o derece inkişaf etmez, o derece geniş iklimlere dağılmazdı" diyerek doğru ve açık bir hükme varıyordu. Diyordu ki, "Türkler neticesinde görüyoruz ki Ebu Müslim ihtilâlinin iktidar mevkiine getirdiği Toharistan, Horasan, Maveraünnehir Türkleri islâm heyeti içtimaiyesi üzerinde nâfiz bir rol oynamaya başladıkları andan itibaren fen, san'at, hukuk, dinî telâkki sahalarının her birinde feyizli bir hareket başlamış, neticede İslâm medeniyeti denilen büyük medeniyet vücut bulmuştur. Emeviler devri nihayetine kadar İslâm câmiasını kaplayan fikrî durgunluğun, Türklerin hâkim bir vaziyette bu camiaya girmelerini müteakip feyizli bir harekete inkılap etmesi sebepsiz değildir. Bu hareketi yapan Türkler irfan, medeniyet, dimağî teşekkül itibariyle câmiayı teşkil eden diğer unsurların fevkinde bulunuyordu".

Şemseddin Günaltay, bu sahadaki çalışmalarına büyük bir hız ve vukufla devam etti. Bir taraftan teşriî hayatta vazife yaparken diğer yandan İstanbul Üniversitesinde ve yeniden kurulan Ankara üniversitesinde Türk tarihi hakkında dersler veriyordu.

1937 de Dolmabahçe sarayında, milletlerarası bir mahiyet arzeden, ikinci Türk Tarih Kongresi toplandığı zaman, Günaltay'ın, Türk tarihinin diğer mühim bir problemi üzerinde, "İslâm dünyasının inhitatı sebebi Selçuk İstilâsı mıdır?" konusu hakkında bir tebliğ yaptığını görüyoruz. O, bu tetkikinde IX. ve X. yüzyıllarda islâm dünyasına en parlak devrini yaşattıran ilim hareketinin "Selçuk Türklerinin Ön-Asyayı istilâ etmeleri neticesinde durmuş ve bu hal İslâm dünyasının umumî inhitatına sebep olmuştur" yolunda ileri sürülen yanlış görüşü tahlil ve tenkit etmekte, tarihî vakıaların bilâkis tamamen bunun aksini ispat ettiğini göstermekte idi. Gerçekten, Selçuk Türkleri Yakın-şarka gelmekle, bu bölgedeki anarşik devir son bulmuş, kurulan geniş İmparatorluk dahilinde emniyet ve asayiş teessüs etmiş, halkı ezen haksızlıklar zulümler ortadan kaldırılmış ve bu hal, ticaretin inkişafına yol açtığı gibi, doğu ile batı arasındaki eski ipek ticareti yolu yeniden işlemeye başlamıştı. Bütün din ve mezheplere karşı tarafsızca ve müsamahalı hareket etmek karakterinde bulunan Türkler mezhep kavgalarına da son vererek inanç ve vicdan hürriyetinin Türkistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş sahada hükümran olmasını sağlamıştı.

Şemseddin Günaltay siyasî hayatta bir çok önemli mevkiler aldığı ve millet hayatında asla unutulmayacak roller oynadığı son devirlerinde de Türk tarihi üzerindeki çalışmalarına ve çok değerli yayınlarına ara vermedi.

Yakın-doğu tarihinin bütün olayları ve meseleleri onun çalışma ve incelemeleri sayesinde büyük nisbette aydınlığa kavuşmuş, Anadolu, Suriye, Filistin, İran ve diğer Orta-doğu bölgeleri üzerindeki neşriyatı tarihçiliğimize büyük faydalar sağlamıştır. Türk tarihçiliği, Şemseddin Günaltay'ın şahsında değerli bir hocasını, müstesna bir tarihçisini kaybetmekle derin bir acı ve elem duymuştur. Ancak, yıllarca ders verdiği, feyiz dağıttığı üniversiteler, yirmi bir sene devamlı olarak başkanlık yaptığı Türk Tarih Kurumu, onu temiz ve yüksek bir siyasî şahsiyet olduğu kadar büyük Türk milletinin

engin ve şerefli tarihini tanıyan ve ömrü boyunca da genç Türk nesillerine bunu tanıtmaya çalışan olgun bir tarih âlimi sıfatıyla da hatırlayacak ve onun Türk tarihçiliğine yaptığı sayısız büyük hizmetleri daima şükranla anacaktır.

ESERLERİ

Eski Türk Harfleriyle:

- Fennin En Son Keşfiyatından. İstanbul 1912 Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı 192 s.
- Zulmetten Nura. İstanbul 1915 Tevsi-i Tıbaat Matbaası. 405 s. (2. bsm. 1915, 3.bsm. 1925)
- Hurafattan Hakikata. (İstanbul) 1916 Tevsi-i Tıbaat Matbaası. 368 s.
- İslâm Tarihi. I.k. İstanbul 1922-1925 Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası. 416 s.
- Mufassal Türk Tarihi. 5. c. İstanbul 1922-1924 Evkaf Matbaası - Matbaa-i Âmire.
- Tarih-i Edyan. I. c. İstanbul 1922 Kanaat Matbaası. 320 s.
- Felsefe-i Ulâ. İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri. (İstanbul) 1923 Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası. 582 s.
- İslâmda Tarih ve Müverrihler. İstanbul 1923-1926 Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası. 464 s.
- Maziden Âtiye. İstanbul 1923 Kanaat Kütüphanesi. 316+4 s.
- Müntehap Kıraat. (Darülhilâfe medreseleriyle bilûmum medaris-i ilmiyede tedrisi kabul edilmiştir). I. k. (İstanbul) 1923 Kanaat Matbaası. 160 s.
- İslâm Dini Tarihi. İstanbul 1924 Darülfünun Matbaası. 296 s.
- Mufassal Türk Tarihi. 6. k., 2. bsm. İstanbul 1925 Matbaa-i Âmire.

Yeni Türk Harfleriyle:

- Müslümanlığın Çıktığı ve Yayıldığı Zamanlarda Orta Asya'nın Umumî Vaziyeti. Ankara 193? Başvekâlet Müdevvenat Basımevi. 89 s.
- Mezopotamya-Sumerler, Akatlar, Gutîler, Amürüler, Kassitler, Asurlular, Mitannîler; İkinci Babil İmparatorluğu. İstanbul 1934 Akşam Basımevi 52 s.
- Suriye ve Palestin. İstanbul 1934 Akşam Basımevi. 52 s.
- Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri. İstanbul 1934 Akşam basımevi. 208 s.
- İbranîler. İstanbul 1936 Akşam Matbaası. 62 s.
- La décadence du monde Musulman est-elle due â l'invansion des Seldjoucides? İstanbul 1937 Devlet Basımevi. 16 s.
- İslâm Dünyasının İnhitatı Sebebi Selçuk İstilâsı Mıdır? İstanbul 1937, 2. Türk Tarih Kongresi. 15 s. (Yeni basım: 1938).
- Türk Tarihinin İlk Devirleri Uzak Şark, Kadim Çin ve Hind. İstanbul 1937 Millî Mecmua Basımevi. 309 s.
- Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark, Elâm ve Mezopotamya. 1937 Devlet Basımevi. 307 s. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından. VIII. Seri No. 3
- Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi. (Ayrıbasım). İstanbul 1938 Devlet basımevi. 337-365 s.
- Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hâtıra. (Ayrıbasım). İstanbul 1959 Maarif basımevi. 2.s.
- Tarih. Lise I. İstanbul 1939 Maarif Basımevi XX + 426 s.(2. bsm. 1941).
- İbni Sina'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi (Ayrıbasım) İstanbul 1940 Maarif basımevi 37 s. Not: Belleten 23 / 24 ten ayrıbasım.
- Abbas Oğulları İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükselişinde Türklerin Rolü. (Ayrıbasım) Ankara 1942 Türk Tarih Kurumu Basımevi. I77 + 205 s. Not: Belleten 23 / 24 ten ayrıbasım.
- Selçukluların Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dinî

Durumu. (Ayrıbasım). Ankara 1943 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 60-99 s. Not: Belleten 25 ten ayrıbasım.

- Yakın Şark II. Anadolu. En Eski çağlardan Akamenişler İstilâsına Kadar. Ankara 1946 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XIX + 384 s. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından. VIII. seri, No. 3
- Yakın Şark III. Suriye ve Filistin. Ankara 1947 Türk Tarih Kurumu Basımevi, XVIII + 468 s. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından. VIII. Seri, No. 3-III
- İran Tarihi. I. c. En Eski çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar. Ankara 1948 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XIX + 344 s.
- Farâbi'nin Şahsiyeti, Eserleri ve Tesirleri. (Ayrıbasım) Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 423-436 s. Not: A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII /4 ten ayrıbasım.
- İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri. (Ayrıbasım) Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 691-707 s.
- Yakınşark IV, 2 bl. Ankara 1951 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XIII + 654 s.
- Hürriyet Mücadeleleri. Haz.: Sabahat Erdemir. (İstanbul 1958 Gün Matbaası). 118 s.
- Perslerden Romalılara Kadar: Selevkoslar, ,Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Kırallıkları . Ankara 1951 T.T.K. Basımevi 253 s.

* **Kaynak**: Türk Tarih Kurumu: Kuruluş, Amacı, ve Çalışmaları / Fahri Çoker.- Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1983.- (Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI.Dizi-Sa. 48)